

vyplýva z jeho hlbkej znalosti príslušných písomných prameňov, ale i znalosti rozsiahlej literatúry k danej téme, s ktorou sa čitateľ môže oboznámiť v poznámkovom aparáte na konci knihy. Vďaka tomu dokáže vysvetliť jednotlivé vrstvy skúmaného problému a čitateľ sa nemusí obávať neporozumeniu sledovaných otázok.

Z jednotlivých tém, ktoré M. Nodl rozpracoval, vyplýva aj ďalšie poznanie. Ukazuje sa, že „temný a barbarický“ stredovek mal viac porozumenia pre ľudskú individualitu a dokázal sa lepšie prispôbiť individuálnym potrebám ľudí. Postupne, najmä pod vplyvom disciplinačných snáh cirkví a neskôr štátu, sa pochopenie pre individualitu ľudí vytratilo. Súčasný návrat a podpora diverzity a inklúzie sú len jedným z návratov k mentálnemu svetu stredoveku, ktorý akceptoval výnimočnosť ľudských životov, čo však my chápeme ako náš moderný vklad pre lepšie fungovanie spoločnosti. Kniha tak ukazuje, že výsledky výskumu historikov môžu byť vhodnou inšpiráciou pre odborníkov, ktorí riešia fungovanie súčasnej modernej spoločnosti.

Hana Chorvátová

KISS, László. *A JÓ PALÓCOK ÉS TÓT ATYAFIAK ORVOSAI*. Budapest : Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2015. 168 s. Magyar tudománytörténeti szemle könyvtára 106. ISSN 1416-5368. ISBN 9786155365096.

Tematika dejín medicíny a zdravotníctva na našom dnešnom území v 18. a 19. storočí je v slovenskej historiografii stále sa rozvíjajúcim odborom, ktorému sa venuje len málo bádateľov. K najproduktívnejším a najvýznamnejším autorom v tejto oblasti patrí László Kiss, ktorý v desiatkach štúdií a článkov uverejnených v slovenských i maďarských periodikách premostuje a rozširuje výsledky slovenského i rozvinutejšieho maďarského výskumu. Je tiež spoluautorom a autorom viacerých monografií, z nich najvýznamnejšia vyšla v roku 2010 pod názvom *Az orvostudomány felvidéki történetéből* (Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 392 s.). Vo veľkej miere prehľbuje a dopĺňa poznatky z oblasti dejín viacerých odborov medicíny a zdravotníctva na Slovensku predovšetkým v 18. a 19. storočí. Nemenej závažná je jeho editorská práca na rukopise návrhu reformy verejného zdravotníctva z roku 1865, ktorý vypracovali poprední lekári z poverenia putovnej schôdze uhorských lekárov a prírodovedcov. Konečnú podobu mu dal oravský župný lekár Karol Weszelovszký (1818 – 1892). Úvodná štúdia diela (*A reform égető szűksége*. Pozsony : Madach-Posonium, 2013, 142 s.) na pozadí širších kontextov odhaľuje okolnosti vzniku návrhu a približuje život a dielo K. Weszelovszkého.

Vo svojej najnovšej knižnej práci L. Kiss sústredil 25 životopisných medailónov, prostredníctvom ktorých približuje život, dielo i každodenné zápasy stoličných lekárov v druhej polovici 18. a prvej polovici 19. storočia. Toto obdobie je v dejinách medicíny a zdravotníctva mimoriadne závažné nielen z hľadiska významných objavov a pokroku v liečiteľskej teórii a praxi, ale aj z hľadiska formovania sa základov štátom riadenej starostlivosti o zdravie obyvateľov krajiny, teda verejného zdravotníctva. Dôležitým výkonným článkom v štruktúre štátom usmerňovaného zdravotníctva boli stoliční lekári, tzv. fyzikusi, ktorých podľa nariadenia Márie Terézie z roku 1752 boli stoličné správy povinné zamestnávať. Biografie stoličných lekárov nám tak osvetlia aj ich postupne sa rozširujúce povinnosti, medzi ktoré nepatrilo len bezplatné liečenie chudobných v regióne, ale celý rad ďalších úloh. Ako napovedá názov monografie, ktorý parafrázuje najznámejšie diela najprekladanejšieho maďarského spisovateľa Kolomana Mikszátha, životné osudy i diela

stoličných lekárov sa viažu predovšetkým k územiu bývalej Novohradskej stolice (ktoré obývajú tzv. Palóci), ale tiež Gemerskej, Hontianskej, resp. Gemersko-Malohontskej stolice.

Autor s dôkladnou precíznosťou skladá jednotlivé biografie lekárov kriticky sa opierajúc o staršiu i novšiu maďarskú aj slovenskú literatúru, o diela jednotlivých osobností a o seriózny archívny výskum. K u nás málo využívaným prameňom, o ktoré sa autor výdatne opiera, patria peregrinácie lekárov (protestantského vierovyznania) za vzdelaním. Vďaka dobovej praxi nemeckých univerzít pripájať k dizertačným prácam aj životopis študenta, zachovali sa vzácne biografické údaje jednotlivých osobností z obdobia pred získaním lekárskeho diplomu, ktorým maďarská historiografia už venovala pozornosť. Životné osudy jednotlivých lekárov zasadzujú autor do dejinných i kultúrno-historických reálií regiónu i krajiny. Môžeme si tak vytvoriť obraz aj o dobovej zdravotnej starostlivosti na úrovni stolíc a tiež medicíny, ktoré autor hojne ilustruje prostredníctvom citátov dobových prác jednotlivých lekárov a ich súčasníkov. Kiss vykresľuje činnosť jednotlivcov v čo najväčšej úplnosti, preto upozorňuje aj na ich tvorivé aktivity v ďalších oblastiach najčastejšie súvisiacich s prírodnými vedami či hospodárstvom. Pri jednotlivých osobnostiach upozorňuje na ich slovenský pôvod, resp. rodinné či iné väzby so slovenskými vzdelancami alebo významnými osobnosťami z oblasti dejín vied na dnešnom Slovensku.

Niektoré bohatšie a rozľahlejšie stolice zamestnávali lekárov už pred vydaním nariadenia o ich povinnom zamestnávaní. K takýmto patrila Gemerská a Novohradská stolica. Vo svetle novších výskumov a poznatkov autor načrtáva životopisné portréty prvého známeho plateného lekára v Gemi Štefana Pavla Bácsmegyeiho (Bácsmegyei István Pál, okolo 1690 – 1735) a stoličných lekárov v Novohrade, ku ktorým patril autor návrhu na zriadenie lekárskej vysokej školy v Banskej Štiavnici Ján Daniel Perlici (Perliczi János Dániel, 1705 – 1778), člen nemeckej vedeckej spoločnosti Academia Leopoldina Ján Jakub Neuhold (János Jakab, 1700 – 1738) a tiež jeden z najvýznamnejších balneológov bansko-bystrického rodák Andrej Hermann (András, 1693 – 1764).

Zriadenie lekárskej fakulty pri Trnavskej univerzite v roku 1770 a jej krátke pôsobenie malo osobitný význam v dejinách vedy na Slovensku a aj v dejinách vzdelávania lekárov v Uhorsku. Spomedzi absolventov lekárskej fakulty Trnavskej univerzity viacerí vyvíjali činnosť na sledovanom území. Dvaja z nich, Peter Madách (1729 – 1805) a Pavol Lipszky (Pál, 1740 – po 1810), takmer tri desaťročia zastávali post malohontského, resp. novohradského stoličného lekára. Obidvaja patria k tým lekárom, ktorí získali diplom v zahraničí, v rámci nostrifikácie však museli skladať skúšku a obhájiť ďalšiu dizertačnú prácu v Trnave. Viac ako tri desaťročia vykonával funkciu stoličného lekára Gemerskej, resp. Gemersko-malohontskej stolice viedenský rodák Štefan Vavrinc Pillmann (István Lőrinc, 1751 – 1815). Absolvent Trnavskej univerzity a neskorší profesor lekárskej fakulty peštianskej univerzity Karol Ferdinand Stipsics (Ferdinánd Károly, 1754 – 1820) pôsobil na začiatku svojej kariéry v hontianskej a malohontskej oblasti. Piaty absolvent trnavskej univerzity trochu vybočuje z radu, keďže ide o košického rodáka, hlavného lekára Turnianskej stolice a neskôr zároveň mesta Košíc Jozefa Kis Witzaya (József, 1746 – 1810), v kultúrnej histórii známeho skôr ako osobného lekára a priateľa Ferenc Kazinczyho, reformátora maďarského jazyka. Autor publikácie hodnotí jeho pôsobenie vo funkcii úradného lekára.

Najväčšou úlohou dobových lekárov bol boj proti infekčným ochoreniam, ktoré decimovali obyvateľstvo. K najnebezpečnejším infekčným ochoreniam patrili pravé kiahne (variola). No lekári v Uhorsku poznali už v 18. storočí variolizáciu, jednu z prvých metód prevencie proti kiahňam. Oveľa bezpečnejšou a účinnejšou sa však stala metóda anglického lekára E. Jennera – vakcinácia, ktorú zverejnil v roku 1798. V mnohých biografických portrétoch sa stretáme s údajmi o priebehu očkovania na našom území. Viacerí z lekárov sa zaslúžili o propagáciu očkovania prekladmi, ale aj pôvodnými prácami. Pri udomáčňovaní Jennerovej metódy v habsburskej monarchii zohral dôležitú úlohu preklad jeho spisu do latinčiny. Vyhotovil ho viedenský lekár A. Careno a do maďarčiny pretlmočil neskorší hlavný lekár Novohradskej stolice Stand, ktorý neskôr pôsobil

pod menom Ján Bérczy (János, 1776 – 1839). Niekoľko propagačných spisov vyšlo aj v dobovej slovenčine. K najrozšírenejším v Uhorsku a do slovenčiny najprekladanejším dielam o očkovaní patrili spis univerzitného profesora Ferenc Beneho, ktorý na náklady a z poverenia Turčianskej stolice preložil Teofil Kelini (Kelinyi Amádé, 1752 – po roku 1811), vtedajší fyzikus Turčianskej, neskôr Novohradskej stolice. K priekopníkom a propagátorom očkovania na našom území sa radí hlavný lekár Gemersko-malohontskej stolice Juraj Marikovzky (Marikovszky György, 1771 – 1832), ktorého pôvodne v maďarčine vydaný spis bol preložený aj do slovenčiny. Obidvaja menovaní lekári sa venovali aj výskumu minerálnych prameňov. Súčasťou práce stoličného lekára bola nielen starostlivosť o zdravie ľudí, ale i zvierat. Karol Kósa (Károly, 1796 – 1847), v rokoch 1832 – 1847 gemerský stoličný lekár, mal mimoriadne zásluhy na potlačaní epidémie moru hovädzieho dobytku v regióne. Kiss László ho označil za priekopníka vakcinológie v Uhorsku.

V biografii hontianskeho hlavného lekára Jozefa Horvátha (József, 1794 – 1849) autor objasňuje okolnosti zvolenia menovaného za prvého „vidieckeho“ člena Uhorskej akadémie vied bez predchádzajúceho zvolenia pôvodného vedeckého diela. Poukázal na význam Horváthových prekladov pre súdobú vedeckú spoločnosť. V slovenskej odbornej spisbe nie sú známe životné osudy priekopníka cisárskeho rezu na dnešnom území Slovenska – po prvýkrát ho pravdepodobne vykonal novohradský hlavný lekár Michal Pongrácz (Mihály, 1805 – 1879) už v roku 1839. Slovenské biografické diela neeviduujú Ondreja Kovácsa Sebestyéna (Endre, 1814 – 1878), fyzikusa Hontianskej župy v rokoch 1890 – 1915. Podobne ako jeho známejší menovec a príbuzný aj on bol vynikajúcim chirurgom, o čom svedčí jeho zvolenie do riadiaceho výboru v roku 1907 založenej Uhorskej spoločnosti chirurgov. Autor publikácie načrtol tiež životné osudy najdlhšie pôsobiacich stoličných lekárov, ktorým bol na Gemeri Móríc Patzek (Mór, 1811 – 1885) a v Novohrade František Baintner (Ferenc, 1805 – 1883). Ich činnosť je v slovenskej odbornej literatúre takmer neznáma.

Svoje životopisné medailóny tu majú aj lekári, ktorí pochádzajú z územia Gemerskej stolice, ale pôsobili v iných regiónoch. Patrí medzi nich prvý predseda Peštianskeho spolku lekárov Martin Szuhány (Márton, 1792 – 1841) i zakladateľ lekárskej dynastie a autor jedného z prvých spisov v maďarčine o more David Gömöri (1708 – 1795), ktorý pôsobil v Győri. Taktiež Samuel Décsi (1742 – 1816), ktorý po absolvovaní lekárskeho štúdiá krátko pôsobil na Gemeri, väčšinu života však prežil vo Viedni, kde vydával a redigoval časopis *Magyar Kurir* s literárno-vedeckou prílohou *Magyar Musa*.

Organizátorskej, vydavateľsko-redakčnej práci a odborným spisom pezinského rodáka, hontianskeho stoličného lekára Jána Karola Lübecka (János Károly, 1776 – 1814) bola venovaná pozornosť v staršej slovenskej historiografii, avšak o chýrnom ráhojičovi a okulistovi Jánovi Tóth Pápaím (János, 1754? – 1831?), ktorý si získal povest' úspešnými operáciami očí už v čase svojho pôsobenia v Rimavskej Sobote nemáme žiadne zmienky. Neskôr vykonával prax v Pešti, kde v rokoch 1817 – 1818 viedol ústavné zariadenie pre slepcov zriadené ženským dobročinným spolkom.

Na základe dlhoročného bádania a rozsiahlej heuristiky sa Lászlóovi Kissovi podarilo „zaľudniť“ gemerský, malohontský a novohradský región známymi aj zabudnutými lekármi, ktorí zohrali dôležitú úlohu v dejinách medicíny i kultúrnej histórie často presahujúc hranice regiónu. Jednotlivé bio-portréty sú písané pútavým štýlom, môžu osloviť nielen vedeckú komunitu, ale aj širšie publikum záujemcov. Stálo by za to, aby sa dielo objavilo aj v slovenčine, možno by inšpirovalo ďalších bádateľov k podobnému preskúmaniu činnosti stoličných lekárov aj v iných oblastiach.

Katarína Pekařová